

Методична розробка уроку біології за темою: «Адаптація як результат еволюційного процесу»

План – конспект уроку

Тема: Адаптація як результат еволюційного процесу.

Цілі уроку:

Освітня - ознайомити здобувачів освіти із поняттями «адаптація», «мімікрія», «бейтсівська мімікрія», «мюллерівська мімікрія», розкрити значення адаптацій для живих організмів.

Розвивальна - розвивати вміння працювати, співставляти та робити відповідні висновки.

Виховна - виховувати бережливе ставлення до оточуючого світу живих організмів.

Формування ключових компетентностей:

- основні компетенції у природничих наук і технологіях
- екологічна грамотність і здорове життя
- інформаційно – ключові компетентності
- вміння вчитися
- спілкування рідною мовою
- вміння вчитися протягом всього життя.

Тип уроку: засвоєння нового матеріалу.

Базові поняття і терміни: адаптація, мімікрія, гомеостаз, відносний характер.

Форми організації навчальної діяльності: фронтальна, індивідуальна, самостійна, бесіда, розповідь викладача.

Методи і прийоми навчання: словесні, пояснювально – ілюстративні, наочні, проблемні, формування пізнавального інтересу, ситуація успіху.

Міжпредметні зв'язки: географія, історія, фізика, українська мова, професійна направленість.

Обладнання і матеріали: мультимедійний проектор, ноутбук, екран, презентація «Адаптація як результат еволюційного процесу», роздатковий матеріал: опорний конспект, дидактичний матеріал на столах учнів.

Очікувальні результати: здобувачі освіти розуміють яке значення адаптацій в еволюції органічного світу. Наводять приклади адаптацій у різних біосистем.

Епіграф уроку: «Еволюційний процес – це перш за все утворення нових адаптацій, їх накопичення і координація»

(К.М. Завадський)

Структура уроку:

I Організаційний момент – 3 хв.

II Актуалізація опорних знань і мотивація навчальної діяльності здобувачів освіти – 5 хв.

III Вивчення нового матеріалу -25 хв.

IV Закріплення вивченого матеріалу – 5 хв.

VI. Узагальнення і систематизація знань –5 хв.

VII. Підведення підсумків уроку і домашнє завдання -2 хв.

Всього 45 хвилин.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Перевірка готовності здобувачів освіти до уроку.

Емоційне налаштування

Викладач:

Доброго і мирного дня усім присутнім! Слава Україні!

Я рада бачити Вас у гарному настрою і маю надію, що ваш настрій допоможе провести цікавий урок.

(Слайд №1)

Адже, урок повинен бути:

У – унікальний

Р – розвиваючий

О – організований

К – корисний.

Зокрема, якщо ви будете на уроці:

Уважними

Старанними

Працьовитими

Ініціативними

Хорошими

здобувачами освіти, то обов'язково на вашому шляху буде **УСПІХ**.

II. Актуалізація опорних знань і мотивація навчальної діяльності .

Сьогодні дуже цікава тема, пропоную розгадати ребус із ключовим словом, яке є основним поняттям теми уроку. Зокрема, закріпимо ваші знання з попередніх тем виконуючи вправу «Ланцюжок».

(Слайд №2)

Вправа «Ланцюжок»

(фронтальна робота – здобувачі освіти по черзі (ланцюжком) дають відповідь на запитання).

Запитання:

1.Прізвище вченого, який відкрив і увів поняття «боротьба за існування».

2.Буває природний і штучний.

3.Прізвище вченого, який створив еволюційну теорію.

4.В її межах відбувається мікроеволюція.

5.Буває міжвидова і внутрішньовидова.

6.Матеріал для еволюції (згідно з синтетичною гіпотезою).

7.Структурність еволюційних процесів що відбуваються в поширеннях одного виду.

8.Репродуктивне обмеження виду.

9.Розходження ознак у нащадків спільного предка як результат пристосування до умов довкілля.

10.Критерій виду, що оцінює подібність фізіологічних процесів.

11.Критерій виду, що оцінює подібність зовнішньої будови.

12.Критерій виду, що оцінює здатність до схрещування.

(Слайд №3)

Ребус

4-Ц

Отже, ключове слово «адаптація».

(Слайд №4)

Запишіть дату, тему уроку: *Адаптація як процес еволюційного процесу.*

(Слайд №5)

В якості епіграфа до уроку, я взяла слова: «*Еволюційний процес – перш за все утворення нових адаптацій, їх накопичення і координацій.*»

(К.М.Завадський).

(Слайд №6)

Мета нашого уроку: ознайомитися із поняттями «мімікрія», «бейтсівська мімікрія», «мюллерівська мімікрія», розкрити значення адаптацій для живих організмів.

(Слайд №7)

Працювати будемо згідно плану.

План уроку:

- 1.Що таке адаптація?
- 2.Історія адаптації.
- 3.Класифікація адаптацій.
- 4.Значення адаптацій для живих організмів.
- 5.Поняття «мімікрія» її види.

III. Сприйняття та усвідомлення нового матеріалу.

(розповідь викладача з демонстрацією презентації, складання опорного конспекту).

(Слайд №8)

Проблемне запитання:

- Які асоціації виникають у вас, коли ви чуєте слово «адаптація»?
  - Чи може адаптація бути абсолютна?
- (здобувачі освіти проговорюють можливі варіанти).

Викладач.

І, звичайно, також ви чули про це слово на уроках фізики коли вивчали розділ фізики: людське око схильне до адаптацій коли людина зі світла опиниться у темряві і навпаки.

(Слайд №9)

1. Адаптація (від лат. adaptatio – пристосування) – це здатність пристосовуватись, змінювати будову, біохімічні ознаки до змін навколишнього середовища. Ця властивість належить всім біологічним системам.

(Слайд №10)

Біологічні системи – це структурне і функціональне об'єднання різних елементів.

(Слайд №11)

До біологічних систем належить клітина, організм, біоекосистема. Адаптація є настільки буденним явищем, що ми з вами навіть їх не помічаємо, а насправді є багато рис які відрізняють нас від родичів по еволюційному дереву. Свого часу це була адаптація наших пращурів до умов навколишнього середовища.

(Слайд №12)

Проблемне запитання:

- Чи замислювались ви над тим, чому відбувається так ,коли людина довго плаває чи приймає ванну, шкіра від води на її пальцях морщиться, нагадує борозну? (відповідь здобувачів освіти).

Викладач.

Відповідь на це питання знають точно наші предки. Для них водне середовище було джерелом різноманітної їжі. Зокрема, біля води достатньо слизькі мокрі каміння. Отож, у воді шкіра на наших кінцівках морщиться тому, щоб збільшити зчеплення з предметами і нам було легше втриматися на слизькому камінні на березі водойми чи у ванній кімнаті. У випадку наших предків – це можливість зловити і утримати рибу. Тобто ваші нейрони дають сигнал клітинам шкіри випустити воду і стиснутись. Вже на цьому простому прикладі ми спостерігаємо роботу організму на різних рівнях.

(Слайд №13)

Пригадаймо які є рівні:

- молекулярний
- клітинний
- організмний
- популяційно – видовий
- екосистемний
- біосферний

(Слайд №14)

2. Основи теорії адаптації закладено канадським вченим Гансом Сельє. Він увів у науку поняття адаптація, виявив фази адаптаційного процесу, сформулював уявлення про загальний адаптаційний синдром і стрес.

(Слайди №15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22.)

3. Види адаптацій.

Залежно від часу виникнення та значення для конкретного організму, адаптації поділяють на:

Філогенетичні адаптації - ті, що сформувались еволюційно та будуть передані нащадкам. Наприклад, мімікрія, маскування, захисне або застережливе забарвлення.

Онтогенетичні адаптації - ті, що формуються в процесі онтогенетичного розвитку, та не є спадковими. Наприклад, засмага, формування умовних рефлексів, гормональні зміни під час стресів

Оскільки адаптації стосуються всіх біологічних систем, то вони матимуть неоднаковий прояв на різних рівнях живої матерії:

Морфологічні адаптації пов'язані з особливостями будови тіла: зміна форми тіла, розмірів, забарвлення. Розглянемо приклади такої адаптації – твердий панцир черепах, що забезпечує захист від хижих тварин. Ящірка молох, її будова шкіри дозволяє збирати і споживати росу. Рослина – саксаул, листки цієї рослини перетворені на лусочки, що дають змогу виживати в пустелях. У саванні листя вічнозелених дерев дуже жорстке і сильно опушене, що сприяє зменшенню випаровування вологи з поверхні листової пластинки. Верблюди має горби, в яких накопичується певний жир або поживні речовини і вода. За допомогою жиру, вода не так сильно випаровується. Верблюди можуть бути одногорбі і двогорбі. Жираф має довжину хвоста 1м, це допомагає відігнати мух і комах, його величезний ріст і добре розвинені органи чуття дозволяють помічати предмети на великій відстані. Отже, морфологічні зміни діють на рівні клітин, органів та організму.

Фізіологічні адаптації пов'язані з хімічними процесами в організмі. Наприклад, запах квітки може служити для залучення комах і тим самим сприяти запиленню рослин. Також є залози, що виділяють розчиненні солі, що розташовані біля самих очей крокодила, і здається ніби крокодил плаче, але це не так, це захисна реакція. Секреція отрути у змії або павуків слугує для захисту й живлення. У кажанів орієнтація пов'язана з ехолокацією.

Фізіологічною адаптацією є також листопад умдерев. Фізіологічні метаболічні зміни діють на клітинному та організмовому рівні.

Етологічні – поведінкові адаптації пов'язані з певним аспектом життєдіяльності тварин. Особливий тип поведінки допомагає вижити в боротьбі за існування. Типовий приклад – зимовий сон у ведмеда. Зграї, стада – це також є етологічна адаптація. Шлюбна й захисна поведінка тварин також являються етологічною адаптацією. Діють такі зміни на популяційно – видовому та екосистемному рівнях.

(Слайд 23)

Проблемне запитання професійного напрямку:

- Як люди пристосовуються до кухні народів світу? (відповідь здобувачів освіти).

(Слайд 24)

4. Значення адаптації.

- Допомагає пережити значні зміни в навколишньому середовищі;
- допомагає перебудувати фізіологічні функції, поведінку відповідно до змін у навколишньому середовищі;
- забезпечує підтримання гомеостазу, біологічних систем за змін умов зовнішнього і внутрішнього середовища.

Отже, ми розглянули види адаптацій, пропонуємо виконати вправу «Логічна пара», але дещо у незвичайній формі. На столах лежать картки із прикладами адаптацій і картки із назвою виду адаптацій. Знайдіть відповідність між прикладом адаптації і певним видом адаптації.

(Слайди №25, 26.)

Вправа « Логічна пара»

(самостійна робота здобувачів освіти).

(Слайд №27)

5. Поняття «мімікрія» її види.

Розглянемо поняття мімікрії і її види. (повідомлення здобувача освіти з презентацією)

Мімікрія – властивість деяких організмів імітувати зовнішній вигляд або інші ознаки організмів або неживих об'єктів.

Дві форми мімікрії у тварин відкрили англійський ентомолог Г. Бейтс та німецький зоолог Ф. Мюллер. Їх було названо на честь учених: бейтсівською і мюллерівською. Бейтс у 18 років видав свою першу статтю про жуків. Пізніше він подорожував в басейні Амазонки, збирав комах для англійських колекціонерів, відкрив 8000 нових видів. За проханням Ч. Дарвіна Бейтс надрукував декілька підручників про свої подорожі і вивчення ним комах. Бейтс відкрив явище мімікрії і дав йому пояснення (надруковане в 1862 р.).

Мюллер Фріц німецький зоолог закінчив Берлінський 1844 р. і Грейфсвальдський 1849 р. університет. В 1852 р. переїхав в Бразилію де з 1856 року працював професором в декількох навчальних закладах.

Основні роботи по ембріології безхребетних, зокрема, по мімікрії. Розвивав багато положень Дарвінізму.

За бейтсівської мімікрії гірше захищений вид уподібнюється добре захищеному, а за мюллерівської — кілька захищених видів наслідують один одного, утворюючи своєрідне кільце: їхні вороги, виробивши рефлекс відрази до одного з видів «кільця», не чіпають також й інших.

Прикладом бейтсівської мімікрії слугують деякі тропічні метелики-білани, які подібні до неїстівних для птахів метеликів інших родин. Різні метелики, мухи, жуки наслідують отруйних ос і бджіл, неотруйні змії — отруйних тощо.

Мюллерівську мімікрію ілюструють отруйні членистоногі з попереджувальним червоним забарвленням з чорними плямами (сонечка, клоп-солдатик та ін.) або жовто-чорним (різні види ос, деякі павуки).

Мімікрія у рослин — це окремі пристосування, що нагадують інші види. Так, у деяких рослин квітки не мають нектарників, однак вони нагадують квітки гарних нектароносіїв і цим приваблюють комах-запилювачів. Квітки деяких тропічних орхідей за формою й забарвленням нагадують самок певних видів метеликів. Самці цих комах запилюють їх у разі парування.

V. Узагальнення і систематизація знань. (Слайд №28, 29, 30.)

Бліц – опитування. (здобувачі освіти працюють по варіантах, самоперевіка.)

I варіант – вибирає твердження, які стосуються «Бейтсівської мімікрії»

II варіант – вибирає твердження, які стосуються «Мюллерівської мімікрії»

1. Сонечко і клоп – солдатик
2. Бджола і оса
3. Лисички та несправжні лисички
4. Несправжні і справжні пістряки (метелики)
5. Гадюка степова і гадюка Ренарда
6. Риба – аспідонт і блакитний губанич
7. Муха дзюрчала і бджола
8. Глуха кропивка і пекуча кропива
9. Справжня оса і піщана оса

Відповідь:

I варіант: 2,3, 4, 6, 7, 8. II варіант: 1, 5, 9.

Отже, сьогодні на уроці ми ще раз переконалися в тому, який різноманітний та прекрасний світ живої природи. Ви повинні пам'ятати, що людина – є його частинкою, тому ми повинні зробити все, щоб зберегти його красу.

Адже:

Світ прекрасний навколо тебе,

Сонце ясне і синє небо.

Птахи і звірі, пагорби й ріки –

Хай цей світ буде таким навіки.

Все на землі потрібно берегти –

І птаха, й звіра, і оту рослину.

Не чванься тим, що цар природи ти,

Насправді, - ти лише його частина.

VI. Домашнє завдання. (Слайд №31)

Обов'язкове завдання: Підручник «Біологія 11» /П.Г. Балан/ §36

Творче завдання: за матеріалом підручника §36 підібрати фотоматеріал прикладів адаптацій та мімікрії.

VII. Підсумок уроку

Оцінювання здобувачів освіти, аргументація оцінок.

Примітка: презентація до методичної розробки уроку з біології за темою: «Адаптація як результат екологічного процесу» (Олена Нізельська, викладач біології і хімії ПТУ №4 м. Бердичева)- в електронних додатках.

Рецензент: Алла Синезук, викладач біології ДНЗ «Малинський професійний ліцей».